

DE TOEKOMST VAN HET FRIESE LANDSCHAP

Meindert Schroor

De afgelopen vijftig jaar is het Friese landschap meer veranderd dan in de honderd jaar ervoor. En nog steeds gaat het snel. Gemeente na gemeente presenteert grote ontwikkelingsplannen, waarin nieuwe woonwijken, landelijk wonen, bedrijven en recreatie alle ruimte krijgen. De boer ruimt het veld en de natuur krijgt hier en daar een plekje toegewezen. Welke kant gaat het uit met het Friese landschap? Landschapshistoricus Meindert Schroor blikt vooruit.

Karakteristiek Fries landschapsbeeld: het dorpje Greonterp

foto: Hendrik van Kampen (www.fryslansite.com)

'Ja, mits' - sinds de vaststelling in april 2004 van de Nota Ruimte het nieuwe planologische paradigma - moet gemeentebestuurders en projectontwikkelaars als muziek in de oren klinken. Eindelijk lijkt de ban op het verspreide bouwen doorbroken. Maar gaat Fryslân ook op Vlaanderen lijken? Afgelopen voorjaar ging de VROM-raad alvast op pad om de meningen in alle uithoeken van Nederland te peilen, onder andere in het Friese Wetsens. Het werd de raad uit deze en de andere discussiebijeenkomsten duidelijk dat het weliswaar fijn is dat het deksel op het verspreide bouwen is verwijderd, maar tevens dat aan verspreid bouwen minder behoefte blijkt te bestaan dan verwacht. De vraag komt grotendeels uit de onmiddellijke omgeving. Die is in Fryslân als regel dunbevolkt en bovendien weinig kapitaalcrachtig. Bij exclusieve woningbouwprojecten loopt het dan ook niet echt storm, zodat het met het ruimtevretende landgoedwonen, zoals onder andere bij Hempens voorzien, gelukkig wel wat meevalt.

Friese kleinschaligheid

Bij een blik in de toekomst is het niet verkeerd af en toe naar het verleden te kijken. Het is namelijk dit verleden dat zowel een vloek als een zegen is voor Fryslân. Fryslân is om te beginnen de 'veesgeworden' verspreid bouwen provincie. Dat is niet van gister op vandaag het geval, het is al eeuwen zo. Op een lap grond van nog geen 3.350 km² telt onze provincie maar liefst circa 340 middeleeuwse kerkdorpen, dat wil zeggen één per 10 km². Tegenwoordig onderscheidt het provinciebestuur 417 kernen, waarvan 294 minder dan

1.000 inwoners tellen. De grootste concentratie van deze kleine dorpen vinden we in de Greidhoek, maar de Noordoosthoek 'spilet ek net swak by'. Een landelijke vergelijking brengt de Friese kleinschaligheid op dit punt nog beter in beeld. Bij een aandeel van minder dan 1/25^e van de totale Nederlandse bevolking telt Fryslân maar liefst 1/5^e (372) van alle kernen met minder dan 2.500 inwoners in Nederland. Fryslân is gemiddeld 2,5 maal dunner bevolkt dan Nederland. Als we de gemeentelijk ingedeelde grote watervlakten van Waddenzee en IJsselmeer bij Fryslân rekenen, is het zelfs verreweg de grootste provincie van ons land en wordt het contrast met het landelijk gemiddelde nog groter.

Arme provincie

Fryslân behoorde tot circa 1880 tot de welvarendste en dichtbevolkte delen van Nederland. Daarna verloor het qua bevolking en werkgelegenheid verhoudingsgewijs het meeste terrein. Vóór de komst vanaf 1965 van grote groepen allochtonen was Fryslân zelfs de belangrijkste leverancier van mensen aan overig Nederland. Ruim een kwart miljoen Friezen keerde per saldo niet meer terug, maar we moeten dit aantal verhogen met ruim 430.000 kinderen die uit Friese ouders elders in plaats van hier werden geboren. Dit totale bevolkingsverlies staat bijna gelijk aan de huidige bevolkingsomvang (640.000) van onze provincie. Fryslân is dan ook een relatief arme provincie die samen met buurprovincie Groningen zowel per individu als huishouden gemiddeld de laagste besteedbare inkomens heeft en de hoogste werkloosheid.

Spreading van macht en middelen

Een prettige bijkomstigheid is dat Fryslân ongeveer de meest groene en rustigste provincie van Nederland is gebleven. Maar de gegevens hiervoor leiden ook tot enkele andere economisch-geografische 'wetmatigheden'. Om te beginnen zakt Fryslân in tijden van economische recessie meestal als eerste door de vloer. Daarom is het noodzakelijk om in zo'n gewest met een geringe absolute bevolking, die bovendien in belangrijke mate gespreid woont, de kaarten (in de zin van voorzieningen en middelen), wil men deze voor Fryslân behouden, zoveel mogelijk op de plek worden ingezet waar de agglomeratievoordelen het grootste zijn, te weten Leeuwarden. Maar in het traditionele Friese klimaat van spreading van macht en middelen is dat nu juist altijd slikken geweest.

Seerp Gratama schreef in al 1795 over Fryslân als een land zonder grote steden, schitterende rijkdommen, paleizen, publieke of private pracht, maar met een welvaart geworteld in de landbouw. Eerder in de 18^e eeuw benadrukten zogeheten Deducties van de Staten van Friesland (1718, 1770) aan de Staten-Generaal, bedoeld om de belastingdruk te verminderen, evenzeer het sterk landelijke karakter van het gewest in vergelijking met Holland. Alles keurig gespreid met weinig echte concentraties. Het spreiden van mensen en middelen is de rurale reflex van Fryslân geworden. Dit heeft er onder meer toe geleid dat in het jaar van de voltooiing van de Afsluitdijk (1932), gemeenten langs de latere A7 er in slaagden zijn voorganger (Rijksweg 43) op het rijkswegenplan geplaatst te krijgen. Daarmee

werden de traditionele centra van Fryslân - Leeuwarden en Harlingen - met een geduchte concurrent opgezadeld en zit Fryslân met twee economische kernzones, een veel te grote luxe voor een dunbevolkt gewest. Zoals destijds ook elf steden en ruim zoveel 'vlekken' al te veel van het goede waren. De A7-zone heeft bovendien gezorgd voor een verdere spreiding van bevolking en bedrijvigheid over een gebied dat zich feitelijk van Bolsward via Sneek en Joure tot Heerenveen en Drachten uitspreid. Een lelijke, karakterloze rommelzone gespeend van stedenbouwkundige kwaliteiten. Een strook bovendien waarin zich geen enkel stedelijk centrum bevindt dat ook maar in de verste verte met Leeuwarden te vergelijken valt.

Stedelijke netwerken

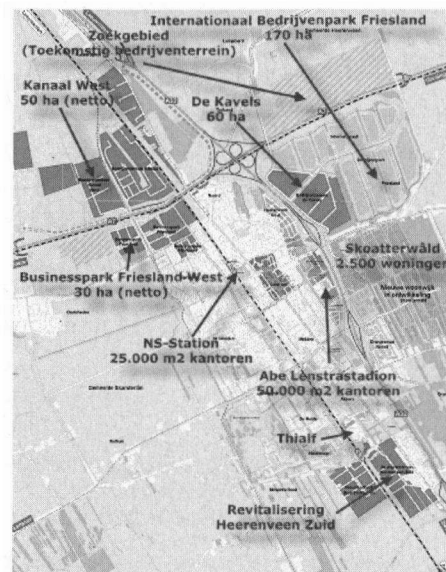
Inmiddels is dit wel de ruimtelijke realiteit die niet valt terug te draaien. De komst van de Zuiderzeelijn of een uitgekleepte variant daarvan zal de ontwikkelingen langs de A7 nog verder versterken. Omgekeerd ligt, althans volgens de Nota Ruimte, de Westergozone nu ineens in het nationaal landschap Westergo. Die zone zal het provinciebestuur er alvast buiten moeten houden en in dat verband is het goed dat het op papier althans ondubbelzinnig voor Leeuwarden als het 'kloppende stedelijke hart' heeft gekozen.

De Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening maakte in 2000 onderscheid tussen zes (inter)nationale en acht regionale stedelijke netwerken. Van de laatstgenoemde liggen er twee in Fryslân: de Westergozone en de A7-zone, aangeduid als Zuid-Friese Stedenzone (Drachten, Heerenveen, Sneek). De regionale stedelijke netwerken zijn uit de Nota Ruimte (2004) verdwenen, maar "Leeuwarden zal, als tweede hoofdstad van Noord-Nederland, financieel-economisch en ruimtelijk-instrumenteel op gelijke voet worden behandeld als Groningen en Assen" (pag. 70). Fryslân zelf krijgt overigens steeds meer een bipolair stedelijke structuur met Leeuwarden (90.000 inwoners, respectievelijk 54.000 arbeidsplaatsen) in het noorden en de dubbelstad Heerenveen-Joure (45.000 inwoners

26.350 arbeidsplaatsen), die al meer inwoners en arbeidsplaatsen telt dan Drachten (43.500 inwoners, 22.050 arbeidsplaatsen), in het zuiden. Het ligt dan ook voor de hand dat gezien de aanwezige infrastructuur een groot deel van de verstedelijking in dit Centraal-Friese gebied met 40% van de huidige werkgelegenheid plaats zal vinden. Dat maakt Harlingen, Sneek en Drachten niet minder belangrijk of interessant. Zeker gelet op het feit dat beide eerstgenoemde plaatsen thans en Drachten op termijn over goede spoorwegverbindingen en vaarwegen met het centrale gebied beschikken.

Regionale rijkdommen

Veel van de verstedelijkingsprocessen zullen, zeker gelet op een toenemende deregulering, een spontaan karakter hebben. Dat neemt niet weg dat er ook zal moeten worden gestuurd, vooral in de gebieden waar het er naar verwachting wat rustiger aan toe gaat. Die hebben namelijk kwaliteiten die al te gemakkelijk om zeep kunnen worden geholpen, zoals we aan het licht- en horizonvervullende kasengebiet op de kwelderwallen ten oosten van Berlikum kunnen zien. Voor mij staat vast dat de in de vorige alinea genoemde zone-ring een noodzakelijke voorwaarde is voor het behoud van de ruimtelijke kwaliteit van Fryslân. Het is echter niet voldoende. Een andere, minstens zo noodzakelijke, voorwaarde is het behoud van de grondgebonden, tamelijk extensieve landbouw die ons gewest al eeuwen kenmerkt. Deze is met de talloze dorpen de drager bij uitstek van het open Friese cultuurlandschap. Hier en daar een landgoed op plekken waar deze vroeger ook aanwezig waren - er waren ooit honderden staten en sinzen - zal daarbij niet verkeerd zijn. De komst van kapitaalachtige inwoners kan er wellicht mede toe leiden dat deze fraaie gebiedskwaliteiten in stand blijven. Zelfs het waddengas kan, mits goed uitonderhandeld, daaraan bijdragen. Het behoort tot de regionale natuurlijke rijkdommen waar mijns inziens de streek zelf als eerste van dienst te profiteren. Daar is niets mis mee, mede gezien de lange (sinds 1878) en

Een stuk verstedelijking in Centraal-Fryslân: de 'bedrijfskaart' van Heerenveen.

treutige traditie van grootschalig vertrek en hardnekkige werkloosheid, met name in het noorden van Fryslân. Het is al te gemakkelijk om vanuit een bevoorrechte positie van vast werk en een goed inkomen of uitkering Fryslân vervolgens op slot te zetten voor economische activiteiten die geld en daarmee indirect werkgelegenheid voor anderen opleveren. Het moet bespreekbaar zijn om deze en vergelijkbare revenuen in te zetten voor ingrepen ter versteking van de economische structuur en instandhouding van het cultuur- en natuurlandschap.

We krijgen daarmee een Fryslân van twee snelheden. Ook daar is niks mis mee, want overal in de wereld komen centrale en perifere gebieden voor met ieder hun eigen kwaliteiten. De toekomst is als koffiedik, maar enige planologische filtering vooraf blijft nodig opdat onze kleinkinderen later een gebied erven dat nog enigszins lijkt op het open en groene Fryslân waar al zo veel eeuwen lang de loftrumpet over is gestoken.

Meindert Schroor
Bureau Varenius
 Lautastate 30
 8925 HS Leeuwarden
 tel.: 058-2672072
 e-mail: schroor@varenius.nl
 website: www.varenius.nl